

HET BELANG VAN HET PEDAGOGISCH VAN HET BEWEGINGSONDERWIJS

Bij het bezoek aan een basisschool in Den Haag, viel op dat in de les LO een 'sfeer' hing waar kinderen elkaar respecteren, waarin kinderen fouten durven te maken, waarin ze als vanzelfsprekend elkaar stimuleren, waardering naar elkaar uitspreken en helpen waar dat nodig is. Is dit nu een 'sfeer' waarin kinderen zich optimaal kunnen ontwikkelen? Dit bezoek was de aanleiding om ons verder te gaan verdiepen in wat nu die 'sfeer' is, wat het belang ervan is voor de ontwikkeling van kinderen en hoe je die 'sfeer' kunt analyseren en beïnvloeden.

Door: Frank Jacobs en Anne Ludérus

Vanwege de omvang van dit artikel is het gesplitst in twee delen. Deel 1 omvat de begripsverheldering en geeft het belang aan van het pedagogisch klimaat in het onderwijs. Deel 2 start met het analysekader voor het pedagogisch klimaat. Vervolgens worden mogelijkheden voor de docent weergegeven om het pedagogisch klimaat te beïnvloeden.

Allereerst is het nodig het begrip pedagogisch klimaat duidelijk te omschrijven. Daarna geven we een legitimering van het pedagogisch klimaat als onderdeel van het lesvoorbereidingsformulier op de Halo. Na de omschrijving wordt ingegaan op de rol die het pedagogisch klimaat speelt in het doel van het (bewegings)onderwijs. Vervolgens zal er voor de docent een analysekader geschetst worden om dit klimaat in kaart te brengen. Met de resultaten van de analyse krijgt de docent een beeld ten aanzien van de situatie van het pedagogisch klimaat van een klas. Als de analyse hiervan dusdanig is dat verbetering wenselijk is dan moet er voor de docent 'een instrument' voorhanden zijn waarmee hij dat pedagogisch klimaat kan beïnvloeden, kan bevorderen. Met de weergave van het instrument komen we tot een afsluiting van het artikel.

HET PEDAGOGISCH KLIMAAT

De begripsverheldering start met een betekenis van het begrip het pedagogisch klimaat, gevolgd door een exemplarische opsomming van citaten betreffende het peda-

gogisch klimaat. Aan de hand van beide wordt er naar een overeenkomst met het pedagogisch klimaat gezocht (overeenkomst in betekenis, omschrijving).

Pedagogisch

Het begrip 'pedagogisch klimaat' bestaat uit twee delen. Met pedagogisch wordt volgens de Van Dale 'opvoedkundig' bedoeld (1999). Dus kundig (goed) ten aanzien van de opvoeding. Het doel van opvoeding volgens Hoogveld (1951) is de onvolwassen mens te helpen hem bekwaam te maken zelfstandig zijn levenstaak te volbrengen. Leenders en Veugelers (2004) menen dat de opvoeding zorg moet dragen voor waardestimulering en waardecommunicatie om te komen tot de vorming van kritisch-democratische burgers. Zij zien de vorming daarvan als doel van de opvoeding. Deze omschrijving geeft meer houvast in vergelijk met de term levenstaak van Hoogveld. Zij omschrijven namelijk het begrip levenstaak als het zijn als een kritisch-democratische burger. Het roept echter wel de volgende vraag op: wat is nu nodig om als een kritisch-democratische burger te leven? Het antwoord op de vraag is onder andere het verkrijgen, het toe-eigenen van waarden zoals solidariteit, respect, rechtvaardigheid, verantwoordelijkheidsbesef, gemeenschapszin, eerlijkheid en tolerantie. Onder andere met deze waarden wordt er mede voor gezorgd dat een jongvolwassene wordt tot een kritisch-democratische burger.

KLIMAAT

Dan nu het begrip 'klimaat'. Daarmee wordt een gemiddelde, een gesteldheid (Van Dale, 1999) bedoeld. Als dit toegevoegd wordt aan het begrip pedagogisch klimaat gaat het om een gemiddelde, een 'opvoedingsgesteldheid', die de opvoeding positief, maar ook negatief kan beïnvloeden. Ze komt in vele omgevingen, situaties voor: in het gezin, in het onderwijs, in de les bewegingsonderwijs, op de sportvereniging etc. Tot zover

GO GISCH KLIMAAT VOOR DE PRAKTIJK

WIJS (1)

de begripsverheldering. Nu enkele relevante citaten van het pedagogisch klimaat:

Van Parreren (2005) schrijft dat het bij het pedagogisch klimaat gaat om de sfeer waarin gewerkt wordt, en de wijze waarop de schoolleiding, de leerkrachten en de leerlingen met elkaar binnen de school omgaan.

Van der Molen (1994) schrijft over de pedagogische atmosfeer: 'Bij de pedagogische atmosfeer gaat het van de kant van het kind om vertrouwen in de opvoeder en van de kant van de opvoeder om vertrouwen in het kind, om geduld, goedheid en beschikbaar zijn'.

'De school moet een veilige plaats zijn, waar kinderen zich op hun gemak voelen, zichzelf durven zijn, zich geaccepteerd weten, vertrouwen in zichzelf en anderen kunnen hebben. Als het daar aan schort, leren ze niet lekker, zien er tegenop om naar school te gaan, hun leerprestaties blijven achter en het regent conflicten. Dat is niet goed voor de ontwikkeling en voor het welzijn van kinderen' (Looy & Houterman, 2004).

Je veilig voelen

FOTO ANITA RIEMERSMA

Veugelers en De Kat (1998) definiëren het begrip schoolklimaat als volgt: 'Het begrip schoolklimaat duidt op de context waarin het leren en ontwikkelen op school plaatsvindt. Het betreft de omgang tussen docenten en leerlingen maar ook tussen leerlingen onderling. Een specifiek aspect van het schoolklimaat betreft de mate waarin er sprake is van normoverschrijdend gedrag door leerlingen. De binnen de school geldende regels, de daarin verankerde normen en waarden en de houdingen van de actoren binnen de school, worden aangeduid met het begrip schoolklimaat.

Dit schoolklimaat verschilt per school, al naar gelang de heersende onderlinge omgangsvormen en de manier waarop de school inspeelt op aan waarden en normen gerelateerde zaken als bijvoorbeeld discriminatie, pesten en spijbelen'.

Ook in het boek van Stevens, Beekers, Evers en Wentzel (2004) wordt gesproken over het schoolklimaat of schoolethos.

Centraal bij de vorming van dit ethos staat de omgang van de leraren en leerlingen en de omgang van leerlingen onderling. Opvattingen en belevingen van leraar en leerling verwijzen naar waarden en overtuigingen van hen. Deze waarden en overtuigingen bepalen waarom leraren zich gedragen zoals ze zich gedragen en voor leerlingen is dit niet anders.

Opvattingen en belevingen die naar voren komen via de omgang bepalen de ethos van de school.

Binnen het pedagogisch klimaat is het de pedagogiek te doen om de ontwikkeling van het kind in en door opvoeding en onderwijs. De pedagogiek wil de opvoedings- en onderwijspraktijk verbeteren om met die verbeterde praktijk de ontwikkeling van de kinderen te stimuleren en tevens het welbevinden van kinderen op een hoger peil te brengen (Ijzendoorn, 2005). Volgens Ijzendoorn kan het welbevinden in kaart worden gebracht door observaties en het interviewen (vragen) van kinderen.

Typering

Hoe is de 'rode' draad van het pedagogisch klimaat nu te typeren, gezien de betekenis en de citaten rond de begrippen schoolklimaat, pedagogisch klimaat, pedagogische atmosfeer en welbevinden. Een aantal begrippen wordt in de citaten veelvuldig genoemd zoals relaties, omgang, ontwikkeling van kinderen en welbevinden en beleving. Hoe kunnen die begrippen geordend worden? Het doel van het pedagogisch klimaat is een omstandigheid/een sfeer creëren, waarin kinderen en jongeren zich optimaal kunnen ontwikkelen. Ontwikkelen om te komen tot de vorming van kritisch-democratische burgers. De kinderen kunnen zich optimaal ontwikkelen als ze zich op hun gemak voelen, zichzelf durven zijn, zich geaccepteerd we-

ten kortom als ze zich 'welbevinden'. Als kinderen en jeugdigen zich 'welbevinden' verloopt hun ontwikkeling voorspoedig. Wat is nu nodig om dat welbevinden te stimuleren? Cruciaal voor het welbevinden is de kwaliteit van allerlei relaties. Als we kijken naar het onderwijs gaat het om de volgende relaties: omgang van leerlingen onderling, omgang van leerlingen met docenten en omgang van leerlingen met alles behalve medeleerlingen en de docent (context). Met 'goede relaties' stijgt het welbevinden en daarmee de ontwikkeling van kinderen. We geven de volgende conceptuele omschrijving van het pedagogisch klimaat weer:

Het pedagogisch klimaat is een omstandigheid waarin kinderen en jongeren zich kunnen ontwikkelen. Ontwikkelen kan als er sprake is van 'welbevinden'. Welbevinden komt voornamelijk naar voren binnen drie relaties: relaties tussen leerlingen onderling, relaties tussen leerlingen en docent(en) en relaties tussen leerlingen en de context¹.

Wat is nu de relevantie van het pedagogisch klimaat in het onderwijs? Een korte verkenning van het (primaire) doel van het onderwijs.

DOEL VAN HET ONDERWIJS

Het oorspronkelijke doel van het onderwijs was het tegengaan van kinderarbeid (leerplichtwet in 1900), op dit moment streeft het ministerie van onderwijs en wetenschappen (2005) met onderwijs het doel na dat kinderen zich in de maatschappij kunnen handhaven. Dit vraagt om beïnvloeding van kinderen. Dat die beïnvloeding niet alleen dient te bestaan uit het verzorgen van goed onderwijs, te weten het overdragen van kennis en vaardigheden, geeft J. Ritzen al in een notitie in juni 1992 weer, die hij als brief stuurt naar het Nederlandse parlement, waar hij stelt dat niet alleen ouders maar ook de school een pedagogische opdracht heeft (Dietvorst & Verhaeghe, 1995). Als doel van het onderwijs wordt dus enerzijds opvoeden gezien en anderzijds het overdragen van kennis en vaardigheden. Een terechte vervolgvraag zou zijn wat er dan wordt verstaan onder het begrip 'opvoeden'. Heij (2006) geeft de volgende omschrijving voor 'opvoeden': 'Opvoeden zien we als het creëren van kansen en het bieden van mogelijkheden aan kinderen en jeugdigen, waaraan en waardoor zij zich kunnen ontwikkelen en kunnen ontdekken wie en wat ze zijn, wat ze kunnen en wat ze willen'. We moeten de kinderen ook in het onderwijs opvoeden om bij te dragen aan de vorming van kritisch-democratische burgers. Laten we ons richten op de (complexe) taak van het opvoeden. Met die complexe taak wordt duidelijk dat zowel thuis, op school als in andere contexten aandacht besteed dient te worden aan de opvoeding in al zijn facetten zodat kinderen voldoende kansen krijgen zich optimaal te kunnen ontwikkelen. Tevens moet er door school, thuis en andere opvoedingscontexten in een voldoende mate overeenstemming, dus ook overleg, contact, zijn ten aanzien van het hoe en wat van de opvoeding. Met contacten en overeenstemming tussen de verschillende opvoedingmilieus kunnen de verschil-

lende contexten elkaar versterken. Als het pedagogisch klimaat in school en in de les, bijdraagt aan de opvoeding en meer specifiek dus aan de ontwikkeling van kinderen, moet dat omarmd worden.

BELANG VAN HET PEDAGOGISCH KLIMAAT IN HET ONDERWIJS

Uit het vorige volgt dat het creëren van een goed pedagogisch klimaat een doel is van het onderwijs. Het pedagogisch klimaat heeft het laatste decennium meer aandacht gekregen in onderwijsland. Deze ontwikkeling is niet op zichzelf staand, maar ook verklaarbaar door een aantal maatschappelijke ontwikkelingen. Bijvoorbeeld het proces van modernisering. Dit proces leidde tot veranderende betrekkingen tussen mensen. Veel mensen zijn lossier komen te staan van sociale klassen, gezin, huwelijk, arbeid, politiek, kerk en buurt. Individuen kunnen meer dan vroeger hun eigen leven inrichten en plannen, en hebben hun afhankelijkheid van bepaalde groepen of instanties weten te verminderen (Veugelers, Kat, 1998). Door dat lossier staan is tevens de beïnvloeding van die sociale klassen op de mensen afgenomen. Ook hebben maatschappelijke processen als individualisering, waardenfragmentering en de opkomst van de multiculturele samenleving op normatief gebied tot onduidelijkheid geleid. Bij de opvoeding van nieuwe generaties kan minder dan voorheen teruggevallen worden op een gemeenschappelijke basis aan waarden en normen. Deze processen, ontwikkelingen, zijn mede factoren waarom het opvoeden in school meer aandacht dient te krijgen. Er is volgens Miedema en Biesta (1995) een afnemen te constateren in de rol van de traditioneel normerende kaders. Daardoor zal er op school meer aandacht moeten komen voor de brede ontwikkeling (opvoeding) van kinderen en jongeren. Uiteindelijk moeten de jongeren goed kunnen functioneren als burger in een democratische en multiculturele samenleving (de eisen die daaraan gesteld worden). Het gaat bij het functioneren als burger om het ontwikkelen van sociaal-emotionele en morele competenties, zodat de jongeren beschikken over kennis, vaardigheden en houdingen over zichzelf, de ander en de sociale omgeving en daar ook gebruik van maken.

Deel 2 van dit artikel staat in een volgende uitgave van dit blad. Daarin wordt ingegaan op een analysekader van het pedagogisch klimaat en op mogelijkheden voor de docent om het pedagogisch klimaat te beïnvloeden. Ook wordt daarin een relatie gelegd met het lesvoorbereidingsformulier. (literatuurlijst is op te vragen bij de redactie)

¹ Met context wordt hier bedoeld 'fysieke omgeving, inhoud van de les met de daarbij gekozen manier van aanbieden'.

Correspondentie: Frank Jacobs (f.m.jacobs@hhs.nl) en Anne Ludérus (a.f.t.luderus@hhs.nl)